LUND UNIVERSITY

Bokstavlig humor - om lundensiska rimalfabeten

Tersmeden, Fredrik

Published in:
Humor i Lund - en faktabok

1999

Link to publication

Citation for published version (APA):
Tersmeden, F. (1999). Bokstavlig humor - om lundensiska rimalfabeten. I P. Meurling (Red.), *Humor i Lund - en faktabok* (s. 158-167). Lunds universitetshistoriska sällskap.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Bokstavlig humor – om lundensiska rimalfabeten

Fredrik Tersmeden

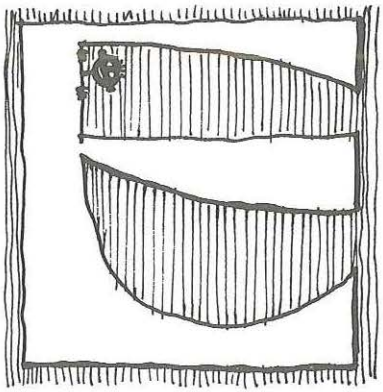

Det finns en litterär genre som verkar vara sorgligt negligerad av litteraturvetenskapen – det humoristiska rimalfabetet: 28 tvåradiga verser begynnande med var och en av alfabetets bokstäver och (förhoppningsvis) slutande med en fyndig knorr. I väntan på denna angelägna forskning torde det inte vara alltför djärvt att antaga att genrens viktigaste inspirationskälla utgjorts av de rimmade ABC-böcker för skolbruk som de flesta av 1800-talets och det tidiga 1900-talets barn bör ha kommit i kontakt med.

Om vem som var den store pionjären och stilbildaren inom den lundensiska versionen av genren kan däremot icke råda någon tvekan: det är Axel Wallengren alias Falstaff, fakir (se: Bertil Rombergs bidrag till denna bok). Utöver en mängd spridda tvåradsverser i olika alster producerade Fakiren två fullständiga alfabeten; dels det välkända i *En var sin egen professor*, dels ett i det posthumt publicerade kåseriet "Julestuga". I det senare är många av rimmen betydligt mer krystade än i "Professorn", men detta så till den grad att en ny metahumoristisk poäng uppstår just ur detta förhållande:

> Jag kan ej äta den framsatta biffsteken,
> förthy den företer tydliga livstecken.

Trots att Wallengren/Falstaff medarbetade i ett antal karnevalspublikationer under 1880- och 90-talen och däri publicerade flera embryon till delar av sina

stora verk gäller detta inte hans alfabetsverser. De närmast följande karnevalistgenerationerna skulle dock gärna odla genren som därför finns företrädd i ett flertal karnevalstidningar under 1900-talets första decennier. Första gången tycks ha varit i tidningen "Kracks" 1902; ett år då man icke officiellt firade karneval men väl "vårfest". Därav en vers som

Vårbasaren, kära Ni
kraftigt anbefalla vi.

Efter denna bokstav har dock versmakarnas fantasi trutit och den följs av nedanstående uppsamlingsheat:

X, Y, Z, Å, Ä, Ö
fån I tänka själva, tjö.

Spridda rimalfabeten återfinns även på andra håll vid denna tid. I en ströskrift utgiven av Helsingkrona nation till en fest år 1928 visar sig en "Alfabetisk förteckning över bokstäverna" genomgående bestå av små tvåradiga slängar mot prominentare nationsmedlemmar. Om sedermera akademiledamoten och Dramatenchefen Karl Ragnar Gierow kan man således läsa att

Gierow tror sig va' poet
ingen annan detta vet.

Andra exempel på denna typ av mer interna alfabeten är tre årgångar (1917–1919) av "Kemisternas alfabet", författade av John Tandberg (varom mer på annan plats) och av klart inomvetenskaplig karaktär. En sådan prägel har även det som synes vara det äldsta exemplet på den allra mest livaktiga rimalfabetstraditionen av dem alla. Detta bär titeln "Medicinskt alfabet", publicerades 1914 i en tidning med namnet "Pincetten" och inleder de flesta strofer med termer på läkarlatin. Stundtals nyttjas dubbeltydigheter, såsom vid den latinska termen för bröst:

Mamma kallar man detsamma
på en fröken och en amma.

Utifrån denna kombination av medicin och (förvisso rätt oskyldig) skabrositet torde mången läsare ha insett att det rör sig om det allra första toddybladsalfabetet. Rörande toddydagsfirande och Toddybladet i allmänhet hänvisas till Håkan Westlings bidrag i denna bok. Här skall dock fokuseras på Toddybladets alfabeten vilka, med 85 års oavbruten tradition, kvantitativt fullständigt dominerar

genren. När nedan exempel ges på olika typer av rim är dessa således, där ej annat angives, genomgående från Toddybladet.

Att plöja sig igenom dryga åtta decenniers toddyrim är faktiskt en roande upplevelse. Mycket är fyndigt, tvetydigt och lagom respektlöst även om utvecklingen får sägas ha gått mot allt mindre finess och allt mer respektlöshet. Å andra sidan var kanske de i dagens öron mycket eleganta osedligheterna från seklets början mer anstötliga då än dagens pang-på-rödbetanrim är för oss – allt är ju relativt. Skall man utse någon direkt nedgångsperiod blir det 70-talet, en tid då Toddybladet utmärks av en sämre yttre apparition, men då även versfötterna haltar och felaktiga grammatiska former stör. Framför allt saknar verserna dock innehållsmässigt såväl forna tiders elegans som de senare årens brutala drastiskhet; det är så att säga varken hackat eller malet.

Som antytts av ovanstående – och som är bekant för envar som själv en gång läst ett Toddyblad – rör sig skämten ofta på ett område och en nivå som väl sammanfattats av en alfabetsförfattare med självinsikt anno 1979:

Ovan naveln är det stopp
hit når aldrig humorn opp.

Detta hindrar nu icke att åtminstone de äldre årgångarna utmärks av åtskillig åtminstone yttre finess; det oanständiga sägs aldrig i klarspråk men går heller icke att missförstå. Vissa ord med dubbla innebörder har därvid varit särskilt populära och återkommit i månget alfabet. Ett sådant är den väl även utanför medicinarkretsar inte helt obekanta anatomiska termen "glans" som ju också har en mer allmän och illuster innebörd:

Glansen på ett smycke
frestar kvinnan mycke. (1924)

Glansis kan du säkert få
om i frost du pinkar på. (1974)

Till genitalierna kopplade fysiska och medicinska defekter utgör, kanske föga förvånande, även det ett populärt och genomgående tema, varvid bland annat eunucker blir utsatta med jämna mellanrum:

Inga är så amorösa,
som eunucker, sädeslösa. (1937)

Eunuckens första helnatt
fick han sedan gipsen stelnat. (1966)

En åkomma av rakt motsatt karaktär har däremot inspirerat till följande alster:

Vad kvinnan vill, vill du.

Sålunda talade Zarathustra.

till den mognare ungdomen:

Aquavit man tärde fordom
utan allra minsta svordom.
Basfiolens muntra brak
ekar ljuvt i ditt gemak.
Cittra spelas ej med tårna;
den, som detta kan, han får'na.
Draga blankt är ganska lätt,
men det är ett djäkla sätt.
Edens vikt för den är stor,
som i denna staden bor.
Fullt förstånd du säkert saknar,
när i morgon du uppvaknar.
Gruffa lagom, käre vän,
annars tar dig djävelen.
Helvetet fanns fordom till;
teologen nu går vill.
Intendenten Kulturin
han går på av bara hin.
Jama det är kattens sed;
tag en jamare du med.
Kalven är ett muntert djur;
längre fram kan han bli tjur.
Lyran uppå frackuppslaget
höjer din prestige i laget.
Menelaus satt allena,
sedan Paris snöt Helena.
Nageltrå och nikotin
_egga e ıll något flin.
Ove är en svår poet,
som på Gedda ej blir fet.
Piglock du med dina tassar
spelar för de tjusta bassar.
Qvinten kallar man den nubbe,
ifrån vilken du ej skubbe.
Rurik är nu inspektör;
det rår Lauritz inte för.
Skrål och tjut och skrän och flin
ha blott hörts av Torgelin.
Trissor får man som belöning,
och de bidra' till försköning.
Urskräll kallar man den gask,
där man super sig pladask.
Vatteuruset är behagligt;
Ljungfors njuter däraf dagligt.
Xerxes han var ganska fet,
ty han gick på dålighet.
Yngve, ej mot knoddar spjärna,
hellre dröm om okänd tärna.
Zampas sköna ouvertyr
klingar vildt i din tambur.
Ålen är så stark, att han
blott av tersen dödas kan.
Änglamakerskans metier
bringar din moral på sne'.
Önos producerar vin,
men jag njuter nubben min.

Sjâmes Jakobsson.

Ur karnevalstidningen *Chock*, 1908.

Priapistens hustru inne
lever livet på en pinne. (1950)

Sexuella verser är alltså legio, men variationsrikedomen i form av olika sexuella läggningar är länge mycket liten. Först 1951 kommer en vers rörande gossar med intressen för annat än flickor. Kanske anspelar den på den vid tiden aktuella Haijby-affären?

Homosex i stora ligor
här med tystnad vi förbigår.

Skämt kring slikt – och andra böjelser – blir dock betydligt vanligare under de senaste åren, naturligtvis ett av många uttryck för att de accepterade gränserna för skämtande successivt har töjts:

Positivt beskedet lyder
undrar just vad HIV betyder? (1991)

Zoovaktmästar'n, sodomiten
av oralsex blev rätt biten. (1990)

En vers från 1965 rörande en annan sexuell variant vittnar om att författarna varit hemmastadda med sin Falstaff, fakir, utifrån vilken en fyndig travesti på dennes vers om "proletären" gjorts:

Transvestissan gärna ville
dricka punsch och spela kille.

En intressant parentes inom det sexuella är den oerhört starka koppling mellan erotik och våren som framkommer främst under 10- och 20-talen:

Efter vinterns trista träde
rustas nu till vårutsäde. (1920)

Vårsynder ljuva ofta sig låta
framemot jultid bittert begråta. (1917)

Nu skall framhållas att även ämnen helt utan koppling till den fysiska kärleken är vanliga, och att även där vissa vanliga teman och ämnen kan skönjas. Ett sådant är verser om djur, något som kanske i högre grad än mycket annat pekar på genrens rötter i ABC-böcker för barn. Det barn som läser ett Toddyblad bör

dock få en ganska egenartad uppfattning om naturen:

Ålar äro lömska djur
borde hållas uti bur. (1920)

Escargoten efter bläckan
hittar inte in i snäckan. (1967)

Fåfängt är med dyrbart portvin
söka blidka vredgat vårtsvin. (1931)

Sistnämnda vers anknyter även till en annan grundtyp, nämligen verser som bygger på rent nonsens eller absurda verbala kontraster:

Basfiolens muntra brak
ekar ljuvt i ditt gemak. (Karnevalstidningen "Chock" 1908)

Ett föremål som av någon anledning har lyckats inspirera nästan varje generation alfabetörer är den berömda skulpturen Venus Milo eller Venus från Milano, vars brist på armar har lockat till något inslag av skulptural lyteskomik under i stort sett varje decennium:

Venus från Milano
spelte ej piano. (1924)

Armarna på Venus Milo
väger inte många kilo. (1939)

Venus Milo stympad var
men hon har det bästa kvar. (1976)

Ett slående fenomen är versernas "tidlöshet" – inte så till vida att det inte går att skilja ett 10-talsrim från ett 90-talsdito, men däremot i fråga om ämnena. Politik och andra dagsaktualiteter spelar en förvånansvärt liten roll (även om den ökat i modern tid), och en inventering av de dagsaktualiteter som figurerat under åren ger vid handen, kanske inte helt förvånande, att sådana som kunnat förknippas med någon form av snusk och omoral blivit flitigast behandlade. Detta gäller exempelvis uppståndelsen kring den norske författaren Agnar Mykle och dennes *Sången om den röda rubinen*, publicerad 1956 men uppmärksammad i Toddybladet såväl 1958 som 1959:

Läsarinnor av Rubinen
fann behag i vildkaninen.

Mykle uppå Grand-hotellet
trallade en stump i stället.

Halvtannat decennium senare – 1975 – är det en annan kombination av kändisskap och sex som förevigas. Denna gång rörde det att en viss folkkär trubadur funnit att de båda "damer" han hemfört en afton utgjort ett fall av "falsk varubeteckning" beträffande kön:

Något nytt inunder solen
hitta Vreeswijk under kjolen.

Också något så prosaiskt som omsättningsskatt har dock kunnat inspirera författarna 1960, men vikten är helt klart lagd vid den alternativa innebörd i meningen som uppstår vid ett överhoppande av mellanslaget mellan de två första orden:

Oms kuren på fyra procent
har lilla nåden säkert känt.

En enda gång under alla år kan en vers sägas ha varit såväl aktuell som politisk och dessutom fri från varje flasighet. I gengäld är den det dock på ett rätt kryptiskt sätt. Det är den vers som 1941 återfinns på den plats där bokstaven Q borde varit:

Ja vi elsker dette landet.
Men nu har der blitt förbandet –

Man får väl här tänka sig att versens placering skall föra tankarna till en viss Quisling, vars namn det på grund av rådande censur kanske inte var lämpligt att öppet angripa.

Så långt versernas innehåll. Låt oss nu i stället titta något på deras teknik. Bruket av dubbeltydigheter har redan nämnts, och som en vidareutveckling av detta får man betrakta lekar med olika ord, vilka är identiska i skrift men ej i uttal. Här ett sådant exempel från 1959:

Boccaccio står än i särklass
klädde av dem hela särklass.

Också motsatsen – ord som ser helt olika ut men uttalas lika – förekommer, i detta fall i form av en enstaka pärla från det annars bleka 70-talet, närmare bestämt 1977:

Wagners samliv led av brist
men han löste det med Liszt.

Genom årens lopp har versmakare såväl inom som utom Toddybladet stundtals lekt med själva genrens grundform: alfabetet. En tidig och lärd variant är då man i karnevalstidningen "Sirenen" 1912 byter det ordinarie alfabetet mot det grekiska:

Ypps i London något för dig,
tro ej strax att detta rör dig.

Om ega du fick millioner,
strax finge du andra fasoner.

En annan variant är så kallade "sifferbet", där de inledande ordens första stavelser är identiska med siffrorna ett till tio (i ett fall sjutton):

Ettrigt blir det lilla biet,
om man ej ger hundan i'et. (Karnevalstidningen "Timglaset" 1924)

2-ngsreglering i systemet
löser säkert lätt problemet. (1954)

3-panerad blir man gratis
när man halkar kull på gat-is. (1928)

Fy, rabbin! Att han vill klippa
skinnet av – låt glytten slippa. (1917)

Med en liknande teknik har man i två Toddyblad (1925 och 1928) utnyttjat de vanliga bokstäverna onomatopoetiskt så att de uttalas icke som sina ordinarie ljudvärden utan som sina "namn". Här ett exempel vardera från respektive år:

P-ta näsan är ett bruk
som kan göra näsan sjuk.

L-skog är en skog, där mången
har gått vilse; två åt gången.

En tredje variant, som förekommit endast en gång (1946), är att ha verser som inte rimmar, men där läsaren mycket väl kan tänka sig ett annat – och rimmande – avslutande ord i andra raden, vilket skulle givit versen en helt annan och självfallet mycket obscenare lydelse (denna teknik har även uppsaliensaren Tage Danielsson några decennier senare utnyttjat i sin dikt "Riddarna kring det runda ordet"):

Hångel i en öppen båt
gör en sjöman ganska blyg.

Pälsklädd swingbalett på scenen
blir lätt svettig mellan 10 – 12 f.m.

Utöver specialkoncept som de ovannämnda förekommer förstås även inslag av liknande lekfullheter inom i övrigt traditionella toddyalfabeten, till exempel när man låter två på varandra följande bokstäver ingå i samma vers:

O-P är en ädel saft;
stjäl dock skaldens hela kraft. (1915)

A hade far, mor hade 0.
B fick jag från annat håll. (1962)

En detalj av intresse att studera är hur man genom åren förfarit med de i det svenska språket mer udda bokstäverna Q, X och Z. Trots att Falstaff, fakir redan 1894 konstaterat att "Qvast och qvinna bägge 2 / pläga stavas nu med K" så är det unga seklets Toddyblad fulla av "Q-verser" på just stavningen "quinna" (eller varianter därav såsom "Quinnoarmar mjuka plocka / från dig plånbok, kniv och klocka"; 1917). Också andra ord som egentligen stavas med K nyttjas i Q-verserna, någon gång med smått genialt vitsig effekt:

Q-fisk kallar man den öring
som med laxen haft beröring. (1963)

Annars är utländska ord och begrepp (*quo vadis? quosque tandem? que faire?* och *à quatre mains* – det sistnämnda såväl i sin egentliga syftning på pianospel som på mer fysisk beröring) populära lösningar på denna bokstav, och under senare år har man dragit nytta av de nya snabbmatskulturerna:

Quattro stagione bakas
fyra år innan den smakas. (1982)

Quarterpoundern, hörs hon stöna,
vill jag ha emellan bröna! (1990)

Ett särfall i detta sammanhang – vilket bör ha berett sina upphovsmän viss möda – är 1997 års Toddyblad. Detta är genomgående utformat som en parodi på Lundagård, med följd att den däri traditionella Q-versen ersatts av ett helt "Q-alfabet" där samtliga ord inleds med Q följt av A, B, C etc:

QPor finns i A och B
bäst är ändå C och D.

QXugare kallas den
som bedrar och sviker en.

Också på X och Z har utländska namn och ord nyttjats ibland, i det förra fallet icke minst grekiska personnamn (Xerxes och Xenofon förekommer båda flera gånger), i det senare bland annat tyska (ziemlich gut, Zahnarzt) men också här antika mer eller mindre mytologiska personligheter som Zeus, Zakarias och Zarathustra:

Zå zade alzo Zarathustra
låt mig liten röding ljustra. (1969)

Slutligen kan konstateras att rimalfabetet som konstform ingalunda är förbehållen den lundensiska världen. Albert Engströms m.fl. "Pyttans AB- och CD-lära" torde höra till de mer bekanta exemplen på riksnivå, men också i studentpublikationer vid andra lärosäten än Lund har alfabetskonsten odlats, ofta rent av med framgång. Följande lilla exempel från Stockholmsstudenternas karnevalstidning Bruxanvisningen, årgång 1987, får därvid sägas uttrycka en "universell" sanning:

Studenten svingar sig en sejdel,
när han fått sitt studiemejdel.